

PORTRETE

Alexandru Hrisanide, un campion al avangardei muzicale

Lavinia Coman

„Detest să știu ce va urma!” Așa obișnuia să reacționeze Săndel în orice împrejurare specială, când, alături de colegii și prietenii lui, se găsea în fața unei situații neașteptate, fie că era o problemă de viață, fie că era vorba de o provocare muzicală. În tinerețea noastră comună, el era un campion al neacceptării formulelor primite de-a gata și a rutinei. A fost, poate, cea mai vizibilă trăsătură a comportamentului său. Nu știu dacă ținea cu dinadinsul să ne contrarieze, dar acționa și reacționa adesea ca și cum asta ar fi urmărit în primul rând.

Fugit irreparabile tempus. Alexandru Hrisanide, membrul marcant al unei veritabile elite a muzicii de avangardă, supranumit cu admirație *eternul efeb* de către prieteni și admiratori, se află pe culmea celor 80 de ani împliniți. Cu toate că între noi s-a întins mai târziu o absență de peste patru decenii, această personalitate spectaculoasă a rămas vie în memoria afectivă a tuturor celor ce i-am fost apropiați în anii tineri. Cu ajutorul amintirilor și al documentelor, încercăm să-i recompunem parcursul biografic, în speranța unei înțelegeri cât mai bune a vieții și a creației, printr-un exercițiu laborios, plin de respect și prețuire.

Despre origini, anii copilăriei și etapele formării aflăm informații determinante din textul autobiografiei ce se află în dosarul personal din arhiva Universității Naționale de Muzică din București.

Tatăl muzicianului, Dumitru Hrisanide, s-a născut în anul 1903 la Constanța. A fost absolvent al Institutului Politehnic din București în anul 1928, iar apoi a lucrat ca inginer minier angajat în Valea Jiului. În anul 1950 a fost detașat la București la societatea Sovromcărbune. După desființarea acesteia, în anul 1953, a fost transferat la Institutul de Proiectări miniere din București din cadrul Ministerului Cărbunelui. În paralel, începând din anul 1951 și până în anul 1958 a fost profesor universitar la Institutul de Mine din București și Petroșani, precum și la Institutul Politehnic din București. A primit Medalia Muncii și titlul de Director Minier. În anul 1963 a decedat.

Mama artistului, Maria Hrisanide, s-a născut în anul 1905, în satul Cepelnița din județul Iași. A urmat liceul de fete din Huși, după care a absolvit secția de limba română și psihologie din cadrul Universității București, în anul 1930. Nu a profesat niciodată, a avut toată viața, statutul de casnică.

Perechea Maria și Dumitru Hrisanide a avut doi fii, pe Ștefan și Alexandru. Fratele mai mare, Ștefan, s-a născut în anul 1932, în orașul Petroșani. A fost medic veterinar și cadru didactic la Facultatea de Medicină Veterinară Iași. A fost căsătorit cu Ileana, provenită dintr-o familie cu șapte fiice din comuna Bălțătești, județul Iași. Ștefan a fost, de asemenea, medic veterinar practicant, inițial la Gospodăria Agricolă Colectivă din Romanești, tot din județul Iași. După instalarea la București, familia a locuit într-un apartament spațios de la parterul unui bloc situat pe strada Anastase Simu nr. 6, în poziția hipercentrală dintre Ateneul Român și bulevardul Magheru. Erau foarte primitivi, aveau casa deschisă și se simțeau bine în mijlocul tinerilor.

Alexandru, fratele mezin, s-a născut la 15 iunie 1936 în orașul Petrița, raionul Petroșani, județul Hunedoara. Școala primară a urmat-o la Petroșani, clasele V-VII le-a parcurs până în anul 1950 la Lupeni, iar ultimele clase le-a absolvit la Liceul de băieți nr. 1 *Nicolae Bălcescu* din București, în anul 1953. În

toamna aceluiași an este admis, prin examen, la Conservatorul *Ciprian Porumbescu* din București, secția Compoziție. I-a avut ca profesori pe Mihail Jora la compoziție, Paul Constantinescu la armonie, Zeno Vancea la contrapunct, Tudor Ciortea la formele muzicale, Alexandru Pașcanu la orchestrație, George Breazul la istoria muzicii, Victor Iusceanu la teorie și solfegiu. A absolvit studiile cu media generală 10. Cunoaștem faptul că a fost unul dintre studenții de marcă de la secția compoziție. Putem evoca în acest sens aprecierea deosebită pe care o avea maestrul său, Mihail Jora, pentru talentul tânărului muzician. În caracterizările scrise au rămas remarci pline de prețuire și de încredere pentru evoluția unui creator autentic de mare perspectivă. Astfel, în caracterizarea făcută în ianuarie 1956 studentului din anul III Alexandru Hisanide, citim următoarele aprecieri: “Temperament fugos, cu porniri rezezi, dar – contrar regulei – fără opriri bruște. Lubește muzica și scrie cu drag și cu entuziasm. Dacă nu întotdeauna calitatea e la înălțimea cantității, aceasta se datorește fără îndoială și tineretii acestui element inteligent și talentat. Dar ajunge să-i atragi atenția și să-i dovedești slăbiciunile, ca să înțeleagă și să recunoască imediat defectele, pe care le va repara la prima ocazie...”¹. În anul IV de studii, caracterizarea maestrului din ianuarie 1957 sună astfel: “Alexandru Hrisanide continuă ascensiunea pe care darurile sale muzicale o făgăduiau. Din ce în ce mai sever cu el însuși izbutește să-și adâncească inspirația, să-și canalizeze clocotul fanteziei, să-și croiască drum spre personalitatea artistică de mărimea întâi, pe care o va întruchipa în viitor...”². În martie 1959, caracterizarea este încă și mai laudativă, chiar de la început: “Alexandru Hrisanide continuă să rămână cel mai talentat student din clasă și din Conservator. Lubește munca și scrie cu dragoste și entuziasm, dezvelind însușiri de concepție și de adâncire, puțin obișnuite pentru vârsta lui. Chiar atunci când în toiul perioadei de “Sturm

---

¹ Mihail Jora. Studii și documente, vol. I, Ediție îngrijită, note și comentarii de Ilinca Dumitrescu, Editura Muzicală, București, 1995, p. 443.

² Mihail Jora, op. cit., p. 443.

und Drang”, în care se găsește, a lunecat, uneori, spre formule muzicale străine de noi, nu a fost părăsit de bunul simț muzical, care îl călăuzește neconștient. De aceea nu am grijă de viitorul lui. Tot ce va scrie va purta pecetea unui temperament excepțional, în care elanul, fantezia și îndemânarea se contopesc într-o simbioză de înaltă ținută. Revenit din alunecările de care am vorbit, scrie acum un concert pentru orchestră în trei părți, pe motive românești, cu aceeași dragoste și același interes, cu care scria – mai anul trecut – quartetul de coarde, ce putea produce stupefacție la o primă audiție”.¹ În dosarul personal de la Conservator se mai găsește o ultimă caracterizare a maestrului, aceasta contrastând ca stil și ton față de cele precedente: “Hrisanide Alexandru e un băiat cinstit și curat, având convingeri sănătoase despre artă și rolul ei social. Cred că e atașat vieții ce se croiește la noi în țară, iar schimbarea, din ultimul timp, înfăptuită în concepția lui despre muzică și conducerea creației sale pe linia folclorului, dovedesc, desigur, maturizarea conștiinței lui, din punct de vedere politic și artistic. Semnat, Mihail Jora, 30 aprilie 1959.”² Ce s-a petrecut oare între penultima caracterizare și aceasta? Cei care mai trăiesc din seria respectivă de studenți își amintesc de o celebră și sinistrală ședință care a avut loc la Facultatea de Petrol și Gaze din București, unde au fost mobilizați să participe toți studenții de la arte³. În prezidiu se afla o echipă de șefi de la Partid, condusă de temutul activist al Comitetului Central și primar al Capitalei, Florian Dănilache. În fața sutelor de studenți înfricoșați, au fost prezentați ca elemente rătăcite, cu manifestări dușmănoase în lucrările lor, câțiva dintre cei mai străluciți tineri, între care se numărau Richard Oschanitzky, Johny Răducanu, Alexandru Hrisanide etc. Au fost criticați în grup, la modul general, dar și individual, într-o atmosferă de teroare. Fiecare a fost chemat să se

---

¹ Arhiva U.U.M.B., dosar Alexandru Hrisanide, text dactilografiat.

² idem

³ În acele săptămâni au avut loc mai multe astfel de ședințe, plasate în săli mari din instituții publice precum Opera, Teatrul de Revistă, Casa de Cultură a Studenților, Casa de Cultură a Sindicatelor.

explice, să răspundă la întrebări răuvoitoare puse de la prezidiu. Împricinații s-au descurcat cum au putut, cu autocritică, angajamente etc. Atunci când i-a venit rândul, Săndel Hrisanide a deschis ziarul Scânteia¹ din ziua respectivă și a dat citire articolului de fond. În sală s-a așternut o liniște deplină, după care ședința s-a îndreptat, târziu în noapte, către un final indecis. Dintre toți învinuiții aduși în discuție în acea ședință de înfierare pentru motivul că au tendințe decadente, burgheze, occidentale manifestate în lucrările lor, cei mai mulți au fost excluși din facultate. Pe lângă această amintire, care aparține colegului și prietenului său, Nicolae Coman, mai avem o evocare a ședințelor petrecute în acele zile. Constantin Ionescu Vovu își amintește de o serie de adunări furtunoase desfășurate la Casa de Cultură a Studenților. Acolo, într-o dimineață, de la orele 9 până la 14 au fost prelucați 20 de studenți de la Facultatea de Arte Plastice, care au fost “înfiereați” în fața tuturor colegilor lor și ulterior dați afară din facultate. După amiază, de la orele 15 și până spre miezul nopții s-a desfășurat ședința studenților de la Conservator, unde au fost prezentate câteva cazuri, dintre care, cele mai importante în discuție erau pianista Victoria Ștefănescu, pentru vina de a fi făcut căsătorie religioasă, la biserică, și Sandu Hrisanide, pentru influențe total nesănătoase în compoziție. Cu Tutuș Ștefănescu, lucrurile s-au aplanat mai repede, ea s-a agajat că nu va mai avea legături cu biserica și se va încadra pe linia “atitudinii ateist-științifice”. Săndel a luat cuvântul și a fost foarte vocal în explicațiile prin care s-a disculpat. În esență, a dezvoltat idea că el este un tânăr în formare, fapt pentru care a încercat să cunoască tendințele actuale din compoziția internațională, dar acum s-a lămurit și își va construi o orientare sănătoasă, pe linia cultivării folclorului și a unui limbaj accesibil

---

¹ Ziarul oficial al Partidului Comunist Român. Articolul de fond era citit obligatoriu, cu glas tare, în pauzele muncitorilor din fabrici și uzine, pe șantiere, în ședințele politice ale profesorilor și medicilor etc. Întreaga societate, în toate compartimentele ei, trebuia să fie îndoctrinată, articolul de fond fiind literă de lege pentru momentul politic respectiv. De aceea gestul lui Săndel a fost foarte abil.

în compozițiile viitoare. Se pare că explicațiile oferite i-au convins pe cerberii de la prezidiu. Săndel nu a primit nicio sancțiune. Într-adevăr, avusese o tactică de apărare imbatabilă, în ambele “procese” publice.¹ Cu siguranță, s-au cerut imediat noi referințe și caracterizări ale sale, în primul rând șefului de catedră, care îi era și profesor la clasă, dar și unor colegi, între care lui Theodor Drăgulescu și Nicolae Coman. Iată cum sună Referința semnată de Nicolae Coman la 20 aprilie 1959: “Cunosc personal pe tovarășul Hrisanide Alexandru de 6 ani fiind colegi în același an de compoziție. Este un tovarăș foarte capabil din punct de vedere profesional, care a obținut în cursul anilor calificative maxime la toate disciplinele. A activat în cadrul organizației U.T.C. și în cadrul comitetului cenaclului de compoziție. Anul acesta a terminat un concert pentru orchestră pe teme populare. Are un nivel politic și ideologic ridicat și și-a însușit critica tovarășească în ceea ce privește unele lipsuri ale lucrărilor din anii precedenți. Consider că este unul din reprezentanții tinerei generații de compozitori care absolvă conservatorul, care va face cinste acestei instituții.”² Este limpede că ultimele referințe, citate mai sus în studiul de față, au fost făcute la ordin, pentru a întări în dosarul de cadre al absolventului justificarea tratamentului blând de care s-a bucurat cu prilejul acelei judecăți publice.

Imediat după absolvire, Hrisanide se prezintă la examenul de admitere pentru a doua facultate, la secția pian. Devine studentul domnișoarei Florica Musicescu (1887-1969). În urma echivalărilor de discipline absolvite la prima facultate, parcurge efectiv trei ani universitari: anul III, 1959/1960, anul IV, 1962/1963 și anul V, 1963/1964. În ultimul an, având loc pensionarea profesoarei sale, Florica Musicescu, trece la clasa

---

¹¹ În rememorările sale, Constantin Ionescu Vovu subliniază rolul benefic pe care l-a avut în toată această vânătoare de vrăjitoare rectorul de atunci al Conservatorului, maestrul Dimitrie Dinicu (1898-1964). El și-a apărat cu diplomatie și curaj studenții, iar de la această atitudine i s-a și tras părăsirea funcției de rector, la doar câteva luni după întâmplările relatate.

² Arhiva U.N.M.B.

de pian a conferențiarului universitar Corneliu Gheorghiu (n. 1924). Iată caracterizarea acestuia: “Hrisanide Alexandru – anul V pian principal. Compozitor și muzician cu multiple cunoștințe, este cu mult deasupra nivelului de simplu student. Are muzicalitate fină, mijloace tehnice bune, ușurință în cântat și în citire, mână bine dezlegată, centrul motoric cu acțiune promptă. Ar putea deveni un excelent pianist căci știe să-și întrebuițeze tușeul în mod variat și în general știe cum să studieze. Însă nu studiază, căci este îndreptat spre cariera de compozitor, în care activează de altfel de mai multă vreme și căreia îi dedică timpul său. Cred că este muncitor, însă în această direcție. Inteligență foarte vioaie și nivel cultural general ridicat.”¹ În același timp studiază muzica de cameră cu profesorul universitar Mircea Bârsan și acompaniamentul cu lector universitar Suzana Szöreny. Absolvă studiile cu media 9,25 și examenul de stat cu media generală 9,80.

Concomitent cu înscrierea la a doua facultate, în perioada 1959-1962 lucrează ca profesor la Liceul de Muzică nr. 1 din București, actualul Colegiu Național de Arte *Dinu Lipatti*. În anul 1962 este cooptat cadru didactic, cu gradul de asistent universitar, la Conservatorul de Muzică *Ciprian Porumbescu*. În primul an este corepetitor la clasele de vioară ale profesorilor Ionel Geantă și Adia Gherzovici, iar apoi este mutat, cu același grad didactic, la catedra de citire de partituri. În anul 1968 susține concurs pentru gradul de lector universitar, ocupând această poziție didactică până la ieșirea din sistem, care se produce în anul 1972, pe o cale „pașnică”, subtil², fără scandal și contramăsuri politice din partea organelor de partid și de stat. Pentru cititorii tineri trebuie să explicăm că, atunci când un cetățean dintr-o țară a lagărului socialist rămânea definitiv în

---

¹ idem

² Un argument în favoarea acestei aprecieri este menționarea lui Alexandru Hrisanide cu normă de cercetare științifică și cu gradul de lector universitar, pe ultima poziție, ce e drept, în lista cadrelor didactice din Conservatorul *Ciprian Porumbescu*, la începutul anului universitar 1975/1976. Lista se află în cartea lui Octavian Lazăr Cosma, Universitatea Națională de Muzică din București la 140 de ani, Ed. U.N.M.B., 2014, vol. 4, p. 54.

străinătatea vestică, ruptura era violentă, cu manifestări și declarații furibunde în țară, unde era declarat transfug, trădător de țară, iar colegilor le era interzis să ia legătura în orice fel cu acesta. Dacă era artist sau om de știință, opera lui era scoasă din circuitul documentar și era interzis să-i apară numele în orice scriere sau referire publică. La Radio, înregistrările existente în CARDEX erau puse la index și nu se mai dădeau vreodată în emisiuni. Cu artiștii care nu făceau scandal după plecare, adică nu dădeau declarații ostile orânduirii comuniste, regimul tăcerii rămânea același, valabil, însă fără acțiuni și gesturi dușmănoase din partea oficialităților. Cam în această categorie s-a încadrat Alexandru Hrisanide, pentru mediul cultural din România. Din reacțiile oficiale, am putea deduce că statutul lui în raport cu țara a fost unul *soft*, cu tăcere totală asupra vieții și carierei lui, dar fără ură manifestă.

Labor improbus omnia vincit. Până la plecarea definitivă din țară, însă, Hrisanide a muncit neînchipuit de mult. Aceasta reiese nu doar din aprecierile profesorului său de compoziție, maestrul Jora, ci și din lunga listă de compoziții realizate pe parcursul studenției și mai departe, ca tânăr creator. Iată ce se află consemnat în această listă din memoriul de activitate al autorului.

„Din anul 1959, sunt membru al Uniunii Compozitorilor din România, din anul 1962, membru definitiv. Până în prezent¹ am compus un număr de 26 de lucrări mari de muzică de cameră și simfonică, din care:

LUCRĂRI PUBLICATE ÎN ȚARĂ:

1. *Sonata nr. 1 pentru pian (1955-1964)*, publicată în anul 1966 la Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor. Lucrare de factură clasică îmbrățișând toate formele academice: sonata, lied mare, scherzo și rondo, întrebuintând un limbaj cromatic evoluat, de factură post wagneriană. Prima temă a părții întâi este un colind citat din culegerea *303 colinde* de S. Drăgoi. Am obținut cu ea *Mențiune* în cadrul concursului național muzical

---

¹ Memoriul a fost depus la 8 septembrie 1968.

organizat pentru tineret și studenți cu ocazia Festivalului tineretului și studenților de la Moscova (1957).

2. *Sonata pentru pian și clarinet (1960-1962)*, publicată în anul 1964 la Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor. Este o lucrare în trei părți, se bazează în mod exclusiv pe teme populare autentice. Intervalica acestora este organizată și prelucrată în așa fel încât tema devine din punct de vedere intervalic motorul întregii serii, constituind un fel de serie în care intervalele și notele se pot repeta indiferent la ce distanță. Partea a doua este un mare solo de clarinet, în care virtuțile și posibilitățile instrumentului sunt pe deplin puse în valoare.

3. *Invențiuni – Volume pentru violoncel și pian (1963)*, publicate în anul 1967 la Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor. Își trag titlul din însăși noțiunea de invențiuni, noțiune lărgită și îmbogățită. Titlul de volume se referă la suprafețe sonore secante, precum și la invențiunile în sine care din punct de vedere constructiv sunt concepute după un model geometric (sferic, prismatic). Împletirea dintre violoncel și pian creează un fel de al treilea instrument – complex.

Pentru Sonata de pian și clarinet și Invențiunile – Volume pentru violoncel și pian am primit premiul anual internațional de compoziție *Lili Boulanger – 1965, Boston S.U.A.* În juriu au fost: Igor Stravinski, Nadia Boulanger, Walter Piston, Aarond Copland, Alexei Haieff.

LUCRĂRI PUBLICATE ÎN STRĂINĂTATE:

1. *Piese pentru pian 1-3 (Klavierstücke 1-3)*, 1956, revăzute 1967, publicate în anul 1968 la Editura Gerig Musikverlag – Köln, R.F. a Germaniei. Cele trei piese pentru pian constituie trei mari preludii dezvoltate de factură neoimpresionistă, putându-se face analogii cu muzica pentru pian de George Enescu, ultimele creații de Scriabin și Messiaen. Tehnica pianistică este complexă, temele sunt ușor recognoscibile, piesa nr. 2 are un parfum pentatonic izvorât din reminiscentențele unui cântec ritual vechi.

2. *„Ad perpetuam rei memoriam” pentru orchestră mare (1966)*, publicate în anul 1968 la Editura Ahn&Simrock,

Wiesbaden-Berlin-Paris. Este o suită de trei piese mari care constituie un fel de recviem fără voci compus în memoria eroilor căzuți în luptele de la Mărășești. Lucrarea a fost scrisă în cinstea celei de a 50-a comemorări a luptelor de la Mărășești. Departe de a avea intenții naturalist-descriptive, suita pentru orchestră „*Ad perpetuam rei memoriam*” este un poem dramatic care evocă jertfa eroilor precum și continuitatea în timp a ființei și făpturii românești.

LUCRĂRI NEPUBLICATE (În manuscris sau copii xerografice sau heliografice):

1. *Piese pentru pian nr. 4 – 12 (1955-1964)*. Împreună cu cele trei piese pentru pian publicate în R.F. a Germaniei constituie un ciclu mare de piese pentru acest instrument. Au aceleași caracteristici ca și cele de la punctul 1.

2. *Suita clasică pentru pian (1955-1961)*, compusă din Menuet, Gavota și Bourrée de factură neoclasică, tangentă ca tehnică instrumentală cu suita de George Enescu¹. Menuetul a fost publicat de către Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor, în culegerea de piese pentru pian redactată de Emilia Vlangali (1966). Caracteristica pieselor este: virtuozitate îngrijită, sonorități clare, armonii postimpresioniste bine reliefate, construcție formală riguros clasică.

3. *Sonata a doua pentru pian „Sonata piccola” (1959-1964)*. Lucrare de factură neoclasică, în spirit „scarlattian”, de o claritate de cristal, putându-i-se eticheta calitatea de „preclasică”. Părțile I și a II-a tind, treptat, pe măsură ce muzica evoluează, spre destrămare, partea a III-a este un bloc nonretrogradabil unitar, care contracarează și echilibrează întreaga piesă.

4. *Sonata a treia pentru pian „Sonata Picasso” (1956-1964)*. Lucrare într-o singură parte – monolitică, de o mare dificultate tehnică. Se bazează pe mari contraste și mari diferențe agogice, cerând o tehnică desăvârșită. Se pot face analogii cu ultimele sonate de Scriabin, precum și cu prima

---

¹ Autorul se referă, desigur, la Suita în stil vechi op. 3 a maestrului George Enescu.

sonată (în fa diez minor) de George Enescu. De multe ori demersul muzical este întrerupt, iar ca factură de scris, se pot face referiri la muzica nouă de pian germană.

5. *Sonata pentru vioară și pian (1957-1958)*. Lucrare în trei părți, purtând fiecare câte un moto: partea I „Omagiu lui Bela Bartok”, partea a II-a „Omagiu lui George Enescu”, partea a III-a „Omagiu lui Arnold Schoenberg”. Toate trei părțile sunt concepute în formă de sonată. Partea I este riguros contrapunctică, epuizând mai multe din procedeele de contrapunct canonic, partea a II-a este un permanent dialog între vioară și pian, analogii putându-se face cu Impresii din copilărie de George Enescu, partea a III-a, de factură postromantică, cu tendințe expresioniste, își justifică astfel omagiul.

6. *Trio pentru vioară, violă și fagot (1958-1959)*. Lucrare în trei părți, de factură contrapunctică complexă, degajă un spirit liric. Muzica este continuă, analogii cu George Enescu și Alban Berg putând fi făcute din punct de vedere al expresiei.

7. *Cvartetul de coarde nr. 1 (1958-1959)*. Are aceleași caracteristici stilistice ca și la trio, enunțate mai sus.

8. *Passacaglia pentru orchestră mare (1959)*. Lucrare clasică din punct de vedere formal, bazându-se pe diferite cicluri de variații, pe o mare cadență orchestrală. Limbajul folosit este modul doric, care, treptat se îmbogățește transformând-se în totalul cromatic. Este un poem dramatic de dimensiuni mari.

9. *Poem pentru orchestră mare (1959)*. De factură lirică, poemul are forma clasică de sonată și se bazează pe teme populare autentice, citate și întrebuințate după procedeele folosite la sonata pentru clarinet. Limbajul armonic este cel politonal. Sentimentul ce se degajă este liric, analogii putându-se face cu limbajul propriu lui Arthur Honegger. O muzică liniștită, contemplativă, cu sonorități învăluite.

10. *Lieduri pentru voce și pian (1955-1960)*. Lieduri pe versuri de Tudor Arghezi : Ciclul de lieduri pentru copii *Iscoada, Ghicitoare, Perechi*”, editate de Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor, în colecția colectivă „*Lieduri de compozitori români, anul 1963*”; liedurile *Inscripție, Într-un lac, O zi*, tot pe

versuri de Tudor Arghezi; liedurile *Paianjenul* și *Stalactita* pe versuri de Lucian Blaga; liedurile *Cine a spus* și *La ora șase* pe versuri de Zaharia Stancu; liedul *Râul* pe versuri de Nicolae Coman etc.

11. *Versuri – „Antiqua” (Omagiu lui Euripide) pentru orchestră (1959-1961)*. Lucrare mare concepută din zece fragmente diferite, nedepășind fiecare durata de 3 minute, de mare virtuozitate instrumentală și orchestrală, colorată și cu mari contraste între părți. Gama de sentimente este largă și cuprinde un spectru variat de ipostaze instrumentale.

12. *Sonata a doua pentru pian și flaut (1962)*. Lucrare bazată pe o temă folclorică autentică – un cântec de dragoste din Făgăraș – tratat în manieră serială. Este într-o singură parte, iar din punct de vedere formal, se succed o serie de variațiuni, nu după temă, ci în sens webernian al cuvântului.

13. *Muzică pentru violă și pian (Sonată pentru violă și pian) (1964)*. Lucrare prin excelență contrapunctică, prezentată prin niște mari structuri de blocuri și canoane ce se aglomerează. Modul unic întrebuițat este cel de terță mică și secundă mică. Lucrare de factură dramatică.

14. *Trei piese pentru oboi solo „În căutarea verticalei” (À la recherche de la verticale) (1965 – Paris)*. Lucrarea, în trei părți, înmănunchiază tendințe aleatorice, precum și de organizare integrală. Gama timbrală a instrumentului este îmbogățită. Se cere o mare și rafinată virtuozitate.

15. *Cantata pentru cor, orgă și percuție „Apărută din stele” (C’était issu stellaire...) pe versuri de Stephane Mallarmé (1965 – Paris)*. Lucrare de proporții, întrebuițând un variat și bogat aparat al instrumentelor de percuție. Factura neobarocă a lucrării îi conferă o atmosferă aparte.

16. *„Unda...” pentru orgă. (1965 – Paris)*. Lucrare solistică pentru orgă mare, bazată pe principiul variației continue. Suprapuneri de ritmuri speciale precum și de moduri duc spre o mare culminație a piesei.

17. *Muzică concretă pentru piesa de teatru „Act pentru un om singur” de Samuel Beckett (Acte pour un Homme seul) (1965)*. Genul „*tape-music*”. Sursele întrebuițate sunt sunete prime, concrete, obținute cu ajutorul diferitelor obiecte. Mai

participă la realizarea sonoră pianul, vioara și clarinetul. Procedeele de mixaj, suprapunere, diferite viteze etc., au fost lucrate în cadrul studioului de televiziune București.

18. *M.P.5 cvintet pentru vioară, violă, cello, saxofon tenor sau clarinet și pian (1966)*. Lucrare de esență pur concertantă, bazată în mod exclusiv pe „fascii” sonore, realizate numai prin suprapuneri riguroase de sexte mari și terțe mici.

19. *„Direcții” – cvintet pentru flaut, oboi, clarinet, fagot și corn (1967)*. Lucrare bazată pe cinci structuri mari, eventual interșanjabile. Cifra cinci stă la baza organizării întregii lucrări. Piesă de mare virtuozitate instrumentală ca și lucrarea precedentă.

20. *„Mers-Tefs” – sonată pentru vioară solo (1960-1968)*. Lucrare ce constituie un mare solo pentru vioară, bazat în linii generale pe forma clasică de sonată. Procedeele folosite îmbogățesc gama expresivă a instrumentului și se poate afirma că este o lucrare cu tendințe epice. Se pot întâlni structurile elastice. Ipostazele aleatorice dau posibilitatea fanteziei instrumentistului să se desfășoare în libertate, punând astfel piesa în lumini diferite, cu ocazia fiecărei interpretări.

21. *„Mirabile auditu” pentru voce și pian (1968)*. Lucrare concepută special pentru radio. Opt structuri a câte două minute se suprapun în mod liber, creând lumi sonore inedite. Procedeele de studio – prelucrare a sunetului etc., sunt pe larg folosite. Versurile aparțin poetului Nichita Stănescu.

22. *„Muzică pentru Ra”, pian solo (1968)*. Muzică radiofonică. Aceleași caracteristici ca ale piesei precedente, cu diferența că muzica deja existentă pe banda de magnetofon se combină și se suprapune ad-hoc cu muzica executată pe loc.

23. *„RO” pentru orchestră mare (1968)*. Lucrare mare pentru două orchestre, bazată pe suprapunerea liberă a cinci structuri diferite, în ipostaze diferite.”¹

Pe lângă această listă de autor, suntem în măsură să adăugăm, pe baza informațiilor din *Lexiconul Muzicieni din România, vol. 4* de Viorel Cosma, următoarele lucrări:

---

¹ Lista de lucrări și scurtele caracterizări sunt citate din Memoriul de activitate din dosarul personal de la Arhiva U.N.M.B., pp. 4-10.

Muzica filmului *Mâinile pictorilor* (1967), în regia Ninei Behar.

Sonata nr. 1 pentru flaut și pian (1957).

Seconde musique pour RA (1969), experiment pentru pian și bandă de magnetofon.

Troisième musique pour RA (1970), pentru pian și bandă magnetică.

Quatrième musique pour RA (1970).

Sixième musique pour RA (1970), pentru pian și bandă magnetică.

Soliloquium II pentru cvartet de coarde (1970).

Din aceeași sursă aflăm despre câteva lucrări corale, preponderent cu tematică partinică, piese obligatorii pentru studenții și proaspeții absolvenți ai secției de compoziție, ca tribut datorat regimului politic:

Partid (1955), cor mixt pe versuri de Păuna Răzvan.

Partidului meu (1957), cor mixt pe versuri de Maria Banuș.

Când s-a născut întâia stea (1959), cor mixt pe versuri de Eugen Frunză.

Partidul să-l slăvim (1960), cor mixt pe versuri de Petre Solomon.

Cântec pentru lumină și soare (1961), cor mixt pe versuri de Nina Cassian.

Frunză palidă, frunză galbenă, cor pentru două voci egale pe versuri de Tudor Arghezi, publicat în *Cântece și madrigale*, ediție îngrijită de Petru Simionescu, București, Ed. Muzicală, 1966.

La grupajul de lieduri se adaugă, de asemenea:

Fertilitate (1962) pe versuri de Nina Cassian.

Patru sen (1969) pentru voce, oboi, clarinet și harpă, pe versuri de Radu Rupea.¹

---

¹ Informațiile provin din lucrarea lui Viorel Cosma, *Muzicieni din România. Lexicon, vol. 4 (H-J)*, Editura Muzicală, București, 2001, pp. 72-76.

Performanțele solistice ale pianistului până în anul 1968

În paralel cu impresionanta listă de opusuri create, artistul desfășoară o activitate solistică la fel de bogată. Astfel, în anul 1965, susține două concerte camerale în București, la Sala mică a Palatului și unul la Ateneul Român în care interpretează Concertul pentru pian, vioară și suflători de Alban Berg, două concerte camerale în sala *Jeu de Paume* – Fontainbleau, Franța, unul în Sala *Cité Internationale des Arts* și altul în Sala *Interralié*, ambele din Paris.

În anul 1966 are un concert cameral în București, la Sala mică a Palatului, este solist al Concertului „*Jocuri pentru pian și orchestră*” de Anatol Vieru, cu Filarmonica *Moldova* din Iași, același concert îl cântă la București cu Orchestra Radio în Studioul de concerte, prezintă *Concertul pentru pian și orchestră de coarde* de Dan Constantinescu la Cluj, cu Filarmonica locală. Realizează două concerte camerale în sala Radiodifuziunii NDR (*Norddeutscher Rundfunk*) din Hannover, R. F. a Germaniei, în cadrul Festivalului internațional de muzică nouă „*Tage der Neuen Musik*” – Hannover 1966.

În anul 1967 este solist în *Concertul brandenburgic nr. 5* de J.S. Bach, la Sala Mică a Palatului din București, apoi are două concerte camerale în Olanda, la Amsterdam, în Sala de Concerte a Muzeului Național de Artă Modernă și la Breukelen. Urmează prezența ca solist al *Concertului pentru pian și orchestră* de Costin Mioreanu, *Konzert für einen Solisten Pianist und 6 Orchestergruppen*, în Sala Filarmonicii din Utrecht – Olanda, în cadrul festivalului internațional de muzică contemporană al Fundației *Gaudeamus* din Olanda, precum și un recital la postul de radio WDR – Westdeutsch Rundfunk – Köln - R.F. a Germaniei și un alt recital la posturile de radio SFB – Sender Freies Berlin – Berlinul Occidental.

În anul 1968, până la data întocmirii memoriului de activitate, autorul susține două concerte camerale și două sesiuni de înregistrări la Radiodifuziunea Română din

București, precum și partea solistică a Concertului de Costin Mioreanu cu Filarmonica din Cluj.

Sunt consemnate, totodată, deplasările în străinătate din aceeași perioadă. Astfel, în anul 1965 participă la cursurile internaționale de vară organizate de *American Conservatory of Music – Fontainebleau France*, dă concerte în Germania de Vest, în 1966 frecventează cursurile muzicale internaționale de muzică nouă ale Institutului internațional de Muzică de la Darmstadt, în anul 1967 participă la *Bienala de la Zagreb – Iugoslavia*, din nou este bursier al cursurilor de vară de la Darmstadt, apoi înregistrează muzică la Radio West Berlin.

Memoriul consemnează și titlurile compozițiilor proprii executate în străinătate, opt la număr, cântate de către autor în Franța, Spania, Polonia, Elveția, R. F. a Germaniei, Olanda, Belgia, Iugoslavia.

Un paragraf aparte enumeră criticile muzicale și articolele publicate pe tema propriilor compoziții și interpretări. Materialele au apărut în *Contemporanul*, *Muzica*, *Tribuna*, *România Liberă*, *Informația Bucureștiului*, *Scânteia*, *Elöre*, *Neuer Weg*, *Amfiteatru*, *Cronica*, *Frankfurter Allgemeine*, *France Soir*, *Hannovrische Zeitung*, *Jeunesse Musicale*, *Melos*, *Utrechtsblatt etc.*

În continuare, sunt consemnate 10 lucrări proprii care au fost înregistrate pe bandă de magnetofon și care se aflau în fonoteca Radiodifuziunii Române din București, precum și 5 înregistrări pe bandă de magnetofon ale unor lucrări proprii, realizate la WDR - Westdeutscher Rundfunk Köln, SFB – Sender Freies Berlin, NDR – Nord Deutscher Rundfunk – Hamburg, Radiodifuziunea Croată - Zagreb, Radiodifuziunea Poloneză – Varșovia.

Parcurgem apoi lista înregistrărilor realizate în calitate de pianist, a lucrărilor altor compozitori, aflate în fonoteca Radiodifuziunii Române din București. Acestea sunt: Concertul pentru pian, vioară și suflători și 4 Piese pentru clarinet și pian de Alban Berg, Concertul pentru pian și orchestră de coarde al lui Dan Constantinescu, Trio pentru vioară, clarinet și pian de același compozitor, 4 Cântece maramureșene și 6 Schițe pentru pian de Tudor Ciortea, Sonatina pentru pian și ciclul de

lieduri pe versuri de Dragoș Vrânceanu „*Columne*” pentru voce de bas și pian de Liviu Dandara, 5 Preludii de dans pentru clarinet și pian de W. Lutoslawski, Cantata de cameră „*Lupta cu inerția*” pentru mezzosoprană, tenor, vioară, clarinet și pian, Trio pentru vioară, clarinet și pian, Lieduri pe versuri de G. Bacovia pentru soprană și pian de Anatol Vieru.

Ca pianist solist a realizat și înregistrări ale altor compozitori, aflate în fonotecile unor radiodifuziuni din afara țării, precum *Concertul pentru pian și orchestră* de Costin Mioreanu, la Radiodifuziunea olandeză; program de piese pentru pian: *Trei studii* de Rob du Bois din Olanda; *Suita pentru pian* de de Benno Amann din Elveția; *Compoziție 1 pentru pian* de Bojidar Dimov din Bulgaria; *Pleiade pentru pian* de Günther Kahovez din Austria; *Cadența pentru pian* de Costin Mioreanu din România – la Köln; recital la SFB din Berlinul Occidental, cuprinzând *Compoziție 1 pentru pian* de Roman Haubenstock Ramatti din Austria, *Model III pentru pian* de Boguslaw Schäffer din Polonia, „*Modi*” pentru pian de Werner Heider din R.F. a Germaniei.

A mai reușit să înregistreze în aceeași perioadă, ca solist, *Jocuri pentru pian și orchestră* de Anatol Vieru pe Disc Electrecord ECD 1152.

Conform tipicului de alcătuire a dosarului de cadre, memoriul se încheie cu lista persoanelor din străinătate care puteau da referințe despre activitatea sa. E alcătuită pe țări și cuprinde următoarele nume:

Franța: Nadia Boulanger, Robert Casadesus, Darius Milhaud, Marius Constant, Marcel Mihalovici.

R.F. a Germaniei: Dr. Otto Tomek, Director muzical la WDR Köln, Dr. Rudolf Lück, director al Editurii Gerig din Köln, Jean Claude Rivière, director al Editurii Ahn&Simrock Wiesbaden, Dr. Heinrich Strobel, director al Studiourilor Sudwestfunk Baden-Baden, Dr. Junk și Fr. Wackernagel de la SFB Berlinul Occidental, Ernst Thomas, director al Institutului Internațional de Muzică de la Darmstadt, prof. dr. Erhard Karkoschka din Stuttgart, George Onciul, compozitor.

Elveția: Jean Marie Auberson, dirijor din Geneva, Heinz Holliger, instrumentist din Basel, Benno Amann, compozitor din Basel.

Austria: Roman Haubenstock Ramatti, director la Universal Edition, compozitor.

Olanda: H. Maas, director al Fundației *Gaudeamus* – Bilthoven. Utrecht, Phia Berghout, director al Fundației Eduard van Beinum Stichting, Breukelen; Mr. Martinet, director al Muzeului Național de Artă Contemporană, Amsterdam; Paul Hupperts, dirijor, Utrecht.

Polonia: W. Kabalewski, compozitor, secretar adjunct al Uniunii Poloneze a Compozitorilor; K. Penderecki, compozitor; St. Wislocki, dirijor, pianist, compozitor; K. Serocki, compozitor.

Iugoslavia: Josip Stojanovic, director al Festivalului *Bienala de la Zagreb*.

Spania: Tomas Marco, compozitor.

Japonia: prof. A.H. Asahina, dirijor, Osaka.

S.U.A.: membrii juriului internațional al Fundației *Lili Boulanger, Boston*: Igor Stravinsky, Aarond Copland, Walter Piston, Alexei Haieff.

Sunt 33 de nume ale unor personalități de primă importanță din lumea muzicală avansată de la acea vreme, care îi cunoșteau performanțele profesionale și care puteau depune mărturie despre valoarea acestui tânăr compozitor și interpret. Un asemenea caz de vizibilitate internațională este unic în muzica românească a epocii respective și vorbește de la sine despre notorietatea de care se bucura. De asemenea, este de remarcat sfidarea nemaîntâlnită pe care o aruncă Hrisanide organelor de partid și de stat din România. Am putea spune, cu o celebră propoziție din viața politică de astăzi, că Hrisanide a învins sistemul! Dacă nu s-ar fi întâmplat cu adevărat, noi, cei care-i eram apropiați, am fi putut crede că e un basm! Cum a reușit, totuși, să se strecoare atâția ani, cu atâtea contacte externe? În primul rând, printr-o perseverență ieșită din comun. Săndel scria scrisori. Scria permanent și primea mereu răspunsuri de peste tot! Într-o țară a monitorizării la sânge a corespondenței cu străinătatea, el scria și primea continuu

scrisori! Iar în paralel, între anii 1956-1963, mergea în excursii O.N.T.¹, ca turist, în toate țările socialiste.² Din când în când era chemat și muștruluit la partid, la Miliție, la Securitate. Dar el tăcea, băga capul între umeri și mergea mai departe. Cei de la Pașapoarte îl lăsau să plece mereu pe „agitatul acesta care nu se mai potolește odată”. În primul rând, fiindcă se întorcea acasă, de fiecare dată, nu făcea prostii în străinătate, ba mai aducea și premii, tipărituri, înregistrări bune de arătat la capitolul „marilor cuceriri ale culturii românești în lume”. Apoi, fiindcă devenise cazul la îndemână pentru a demonstra „libertatea de mișcare de care se bucură artiștii României socialiste”. Când veneau critici din afară, sistemul îl avea ca exemplu „de serviciu”.

Un asemenea memoriu de lucrări și activitate concertistică nu putea obține decât laude și respect din partea evaluatorilor. Într-adevăr, șeful catedrei Cor-Dirijat-Canto-Citare de Partituri, prof. univ. D. D. Botez, îi face următoarea caracterizare, în vederea participării la concursul pentru postul de lector: „Tovarășul Alexandru Hrisanide este unul din cele mai bine pregătite cadre didactice ale Conservatorului *Ciprian Porumbescu*. Pianist și compozitor recunoscut, absolvent al ambelor secții din cadrul conservatorului nostru, D-sa a obținut atât mențiuni și premii de compoziție în țară și străinătate, cât și deosebite aprecieri ca solist al instrumentului său. Entuziast admirator al muzicii contemporane, tov. Hrisanide promovează cu succes lucrările compozitorilor români și străini, îndeosebi muzica scrisă după cel de al doilea război mondial. Câteva din lucrările D-sale sunt tipărite în străinătate, bucurându-se de o largă difuzare. Din acest punct de vedere tov. Hrisanide are merite reale. În calitate de șef al Catedrei de Cor-Dirijat-Canto-Citare de Partituri am asistat în mai multe rânduri la cursul D-sale constatând că explicațiile pe care le dă, corectările pe care le face sunt dintre cele mai judicioase, propunând întotdeauna

---

¹ Oficiul Național de Turism, singura agenție de turism din România socialistă.

² Informația este consemnată în Autobiografie, ms., p. 2.

soluții practice din cele mai bune și utile pentru studenți. Cursul tov. Hrisanide se desfășoară într-o atmosferă academică, fiind însoțit de numeroase exemple prezentate personal la pian, cu claritatea omului care are experiența necesară pentru predarea cursului de citire de partituri. Am convingerea că eventuala trecere a D-sale de pe postul de asistent pe care-l ocupă acum, pe postul de lector la care tinde, va aduce reale servicii conservatorului și va constitui pentru D-sa o emulație și o încurajare ce i se cuvin. Îl recomand cu căldură pentru ocuparea prin concurs a postului de lector la disciplina Citire de Partituri declarat vacant. Profesor Șef de Catedră D.D. Botez, București 08 Septembrie 1968.” La 09. IX. 1968, decanul Facultății, Florin Eftimescu, scrie pe textul caracterizării: „Sunt întru totul de acord cu caracterizarea șefului de catedră.”¹ Bine înțeles, câștigă concursul, devenind lector universitar.

Ca participare la viața muzicală din România, în următorii patru ani mai putem adăuga următoarele contribuții semnificative:

Concertul pentru pian și orchestră de coarde de Dan Constantinescu, în primă audiție, cu Orchestra Simfonică Radio, dirijată de Theodor Costin la 7 mai 1970.

Variațiuni pentru pian și orchestră pe o temă de colind de Tudor Ciortea, în primă audiție, cu Orchestra Simfonică Radio, dirijată de Andrei Surev, la 21 ianuarie 1971.²

În continuare, nu mai avem în dosarul personal decât un referat din 04. XI. 1972 al rectorului, conf. univ. Petre Brâncuși, contrasemnat de șeful biroului personal, temutul tovarăș Dumitru Costache. Textul e calm, echilibrat și obiectiv. De acum înainte, Săndel dispăre discret din câmpul nostru vizual. Nici n-am prins de veste când s-a întâmplat.

---

¹ D.D. Botez, Caracterizare, text dactilografiat, aflat în Arhiva U.N.M.B.

² Ambele evenimente sunt consemnate în cartea lui Octavian Lazăr Cosma, *Simfonicele Radiodifuziunii Române*, Ed. Casa Radio, București, 1999, p. 740, 742.

Strămutarea. Cea de a doua viață

În anul 1972, artistul primește o bursă ca visiting professor la University of Oregon, în S.U.A, unde lucrează până în anul 1974. Apoi devine rezident în Olanda și activează ca profesor de pian și muzică de cameră la Academiile de Muzică din Amsterdam și Tilburg, până la pensionare, în anul 2001. Cu toate că regulile de funcționare în învățământ din Olanda prevedeau ieșirea la pensie a profesorilor la vârsta de 65 de ani fără drept de apel, Hrisanide se prevalează de activitatea sa de îndrumător în tainele compoziției al unor studenți care încă nu absolviseră Conservatorul și continuă naveta la Tilburg pentru câțiva ani în plus, până când și acești studenți își termină studiile de compoziție. Informațiile pe care le avem despre activitatea lui de creator și solist din această lungă perioadă sunt vagi și puține. Unele provin de la fosta lui colegă din anii conservatorului bucureștean, pianista Liana Șerbescu, stabilită de asemenea în Olanda, în anul 1975. Cei doi se reîntâlnesc întâmplător la Amsterdam, în anul 1976, în casa unor prieteni și redevin colegi la Brabants Conservatorium în anul 1977, de data aceasta în calitate de profesori la clasa de pian. Aceste relatări se referă mai mult la activitatea lui didactică desfășurată la Conservator, la anumite concerte mai speciale, sau la participarea lui Săndel la viața socială a grupului de români dizidenți stabiliți în Olanda. Știm astfel că, ajutat de marele lui prieten, Rob du Bois, Hrisanide reușește să aducă în Olanda și restul familiei sale rămase la București, și anume pe mama și pe fratele lui, cu soția și copilul acestuia. Pe de altă parte, setea de călătorii, manifestată încă din tinerețe, curiozitatea pentru descoperirea de noi universuri artistice și culturale, își găsesc acum terenul în lumea vestică, fără restricții de vize și control al organelor de partid. Săndel călătorește, vizitează nu doar obiective turistice clasice în Franța, Italia, Elveția etc., ci își întinde rețeaua de voiajuri spectaculoase în tot felul de țări exotice, de unde vine cu lăzi pline de achiziții artistice, precum vase, covoare, țesături, măști, icoane etc. În scurt timp spațiul devine neîncăpător și în noua lui casă, în care s-a mutat cu

familia fratelui Fănuț, deoarece colecția sa de rarități crește vertiginos de la an la an. Locuința devine un adevărat Muzeu Hrisanide, care se întinde pe trei etaje, fiind folosite și spațiile de-a lungul scărilor abrupte care le leagă, toate dependențele, fiecare centimetru pătrat al pereților și tavanului. Un tot grandios, năucitor, unic! La obiectele colecționate se adaugă și noua lui pasiune pentru fotografiile artistice care umplu treptat nu numai sute de albume, ci și sălile de curs ale Conservatorului din Tilburg. Astfel încât, de câteva decenii trăiește în mijlocul obiectelor care încarcă spațiul, dar de care nu poate să se despartă, așa cum se despărțise, probabil cu mare durere, de minunata lui colecție de icoane de la București.¹

În ceea ce privește activitatea de interpret, printre multiplele concerte în care apare ca mesager al muzicii noi, olandeze sau universale, Hrisanide își face o sarcină de onoare din promovarea creației foștilor colegi din România. Astfel, A. Vieru, C. Țăranu, C. Mioreanu etc. sunt prezenți mereu în concertele lui. Dintre numeroasele apariții scenice, Liana Șerbescu își amintește mai ales de un concert remarcabil la Utrecht, la pupitru fiind românul Corneliu Dumbrăveanu, recent angajat ca dirijor principal al orchestrei. A cântat atunci un concert pentru pian și orchestră al compozitorului olandez Jacques Bank, dedicat lui Hrisanide și intitulat *Alexandre's*

---

¹ Despre pasiunea de colecționar a lui Sandu Hrisanide vorbește Nicolae Coman, într-un flash al memoriei afective. "Era în anul 1962. M-am dus într-o după amiază la Săndel acasă, în apartamentul familiei, situat vis à vis de Muzeul Simu, care s-a dărâmat de mult. La parterul blocului, în primul apartament pe dreapta, se găsea un living spațios, din care intrai în camera de lucru a lui Săndel, cu un pian Beckstein foarte bun. Livingul era decorat în întregime cu icoane pe sticlă, adunate de el. Doamna Hrisanide, o mamă admirabilă și un om cu totul deosebit, a intrat la un moment dat și l-a rugat să-i dea și mătușii lui bolnave o icoană. Răspunsul a fost negativ. Mama a insistat, căci mătușa era bătrână și în mare nevoie. Săndel a repetat: "Nu, nu dau nici o icoană! Uite, Niki nu-mi cere. Tu de ce nu-mi ceri, Niki? "Nu-ți cer, Săndel!" i-am răspuns imediat. "Dacă-mi ceri, ție îți dau!" De fapt, era un capriciu și o frondă, căci Săndel o adora pe Doamna Hrisanide. Însă toate favorurile mergeau până la colecția lui!"

Concerto, care se compunea din șase părți: Prolog, Song 1, Song 2, Song 3, Song 4, Epilog. „Cu toate că îi cunoșteam încă din România calitățile de interpret ideal al muzicii contemporane, spune Liana Șerbescu, în acest concert ne-a lăsat pe toți literalmente cu gura căscată, mai ales în părțile improvizatorice, executate de el cu un brio și o vivacitate de mare maestru”¹

La conservatoarele unde funcționează, compozițiile lui devin foarte căutate de studenți și aproape că nu există examen de pian la care să nu răsune câte un nou opus al Maestrului. Printre alții, Liana Șerbescu îi cântă muzica în recitaluri și la Radio, atât în Olanda, cât și în alte țări. De asemenea, pe primul ei CD editat de Electrecord în anul 2013, intitulat *Pagini din cariera muzicală a pianistei Liana Șerbescu*, îi aduce un omagiu prietenului de-o viață, înregistrând trei dintre piesele lui pentru pian, care fuseseră tipărite în anul 1968 de Editura Gerig din Köln.

Către sfârșitul anilor 80, pe măsură ce se înăspresc condițiile de viață din România, dizidența română din Olanda capătă o structură tot mai bine conturată. La inițiativa lui Sorin Alexandrescu, profesor la catedra de limbi romanice din cadrul Universității din Amsterdam, se formează un *Comitet pentru România*, care demască dictatura cuplului Ceușescu și inițiază diferite manifestări politice și culturale. La aceste întruniri își dau concursul de multe ori Alexandru Hrisanide și Liana Șerbescu, uneori chiar împreună cu studenții lor, cântând muzică pentru pian de compozitori români. După evenimentele din decembrie 1989, se organizează diverse concerte cu scopul de a aduna fonduri pentru cei rămași în țară. La aceste manifestări participă violonistul Șerban Lupu din S.U.A., violoncelistul Mirel Iancovici, pianiștii Alexandru Hrisanide și Liana Șerbescu. În noile condiții, Hrisanide vine în România, cu ocazia câtorva concerte. Astfel, la 13 septembrie 1991 a cântat ca solist lucrarea *Oiseaux exotiques* pentru pian și suflători de Olivier Messiaen, în prima audiție românească, în compania Orchestrei de cameră Radio, dirijată de Ludovic Bacs. Apoi, la

---

¹ Liana Șerbescu, *Evocare*, ms., Amsterdam, 2016.

24 mai 1994, în cadrul Săptămânii Internaționale a Muzicii noi, a cântat *Concertul pentru pian și orchestră* de cameră de Dan Constantinescu și propriul său *Concert pentru clavecin și orchestră*, intitulat *Sonete* (compus în anul 1990), cu aceeași orchestră dirijată de Cristian Brâncuși. Evenimentele sunt consemnate elogios în presă, apar cronici entuziaste atât în țară cât și în străinătate. Este prezent în enciclopedii, dicționare muzicale și alte lucrări de referință, cu articole consistente despre compozițiile și activitatea sa de interpret. Una din ultimele creații ar fi, poate, *Concertul pentru violoncel și orchestră* *The past, the present and...* (1996), prezentat public și înregistrat pe CD de solistul Mirela Iancovici, împreună cu *Ensembles of the Brabant Conservatory*, dirijor Jan Cober, Fontijs, KKCD 97019, 1996.

După o viață de muncă în compoziție, în calitate de interpret și profesor, Hrisanide a format și în Olanda mai multe generații de muzicieni valoroși. În lipsa unei documentații mai amănunțite, îi vom numi doar pe doi dintre aceștia: compozitorul Hawar Tawfiq și compozitoarea Mayke Nas, care în anul 2015 a primit premiul *Kees van Baren* acordat unei lucrări scrise pentru *Concertgebouw Orchest*.

Probabil că modul cel mai potrivit de a încheia acest capitol este evocarea unei întâmplări culturale petrecute în anul 2006, povestită de două prietene și admiratoare ale artistului. Astfel, Liana Șerbescu își amintește de o mare expoziție de artă mexicană deschisă în acel an la Amsterdam și vizitată de ea în compania lui Săndel Hrisanide. Cu acest prilej a văzut că omul era la curent cu mitologiile mexicane (Maya, aztecă etc.), fiind fascinat cu deosebire de imaginea unui șarpe zburător din expoziție. Ecoul acestei fascinații se regăsește într-o lucrare pe care a compus-o și i-a descris-o la telefon unei alte prietene, Liliana Alexandrescu. În dialogul telefonic, lucrurile decurg astfel. Săndel: "... Un text poate câteodată să mă inspire să compun. Citind o carte despre Quetzalcóatl, șarpele sacru mexican cu pene, care zboară, *am auzit* sunetele din primul meu quartet de flaute (flaut bas, flaut alto, flaut normal și flaut piccolo), un târșăit pe sol și prin aer, ca al unei ființe, sau spirit, care atinge pământul și are o paralelă și în aer..." Șuieră ușor

în telefon. Liliana: „Ce faci, Săndelule, fumezi?” El: „Nu, cânt!... Pe urmă dispare, ca o scânteie, nu mai e materie muzicală, doar pete luminoase, ca la o explozie...”¹ Incredibil, aproape suprealist, acest dialog real surprinde ceva din laboratorul magic al procesului creator caracteristic lui Hrisanide.

Liana Șerbescu cu Alexandru Hrisanide

Din nefericire, în ultimii ani, probleme serioase de sănătate l-au făcut să se izoleze într-o lume paralelă, unde are parte de neliniște și de multă tristețe.

Cum s-ar putea descrie stilul creației lui Alexandru Hrisanide?

După începuturi dirijate de școală în spiritul cultivării limbajelor neoclasice, postromantice, cu elemente

---

¹ Liliana Alexandrescu și Alexandru Hrisanide, convorbire telefonică, Amsterdam, duminică, 29 ianuarie 2009.

postimpresioniste sau expresioniste, cu sugestii din stilul celei de a doua școli vieneze, opțiunile sale s-au îndreptat către cuceririle avangardei muzicale a deceniilor al cincilea și al șaselea ale secolului XX. A abordat fără inhibiții atonalismul, serialismul, a utilizat modurile într-un fel al său propriu, a creat muzică bazată pe principiul variației continue, muzică aleatorie (aleatorism controlat sau liber), concretă, muzică mixată din sunetele instrumentelor tradiționale cu sunete prime, înregistrate pe bandă de magnetofon, ulterior pe CD. În creațiile lui sunt uneori prezente și ecouri din folclor, îndeosebi din zona culturilor populare est europene. A utilizat din plin în manieră surprinzătoare, caracteristicile de culoare, de timbru ale instrumentelor și ale vocilor, a realizat combinații ritmice de o mare diversitate și complexitate. A cultivat libertatea structurilor și a formelor, în concordanță strânsă cu caracterul proteic al conținuturilor. A avut un extraordinar apetit pentru schimbare, pentru mobilitatea stilistică. Natura talentului său era mereu în căutare de noutate, de experiment. A fost deosebit de prolific, mai ales în prima jumătate a timpului ce i s-a dat. Creația i-a fost stimulată și favorizată de calitatea specială a pianisticii sale. Era un cititor fenomenal la prima vedere, ceea ce i-a favorizat cunoașterea directă a marelui repertoriu universal. Însă faptul cu adevărat senzațional al acestei performanțe este acela că vedea doar cu un singur ochi! Pe de altă parte, imensa disponibilitate de a întrebuița pianul altfel decât în mod tradițional l-a îndemnat să improvizeze, să caute resurse noi în prepararea instrumentului, el fiind unul dintre primii promotori ai tehnicilor pianului preparat în România. A îndrăznit combinații și ansambluri sonore inedite, fiind un creator ca interpret și folosind din plin ideile interpretului în construirea creațiilor. Ca interpret al creației proprii și al creațiilor datorate colegilor de generație sau clasicilor muzicii contemporane, era disponibil pentru orice aventură stilistică, era original până la paroxism, dar și de o mare precizie, rigoare, claritate a proiectului sonor. Ca pianist, nu agreea muzica tradițională. În timpul studenției, cânta din obligație școlară, lucrări din repertoriul baroc, clasic, romantic etc. cu exactitate, dar fără o participare din zona afectivă, a expresivității pe care o dezvoltam noi, ceilalți colegi

pianiști. Își lumina interpretările cu o inteligență scăpărătoare, cânta exact și obiectiv, cu o atitudine implicit polemică, astfel încât comisiile de examen de la catedra de pian nu prea aveau ce să-i reproșeze, atâta vreme cât el cânta totul în respect față de text, dar în felul lui propriu, diferit. Spectacolul evoluțiilor sale în examene era șocant, provocator, întotdeauna extrem de interesant, deși cam sec pentru gustul tradițional. Teritoriul lui magic era în zona muzicilor moderne. Acolo era cu adevărat luxuriant, reușind de fiecare dată spectacole de neuitat. Beneficia de o energie, de un tonus, de o fervoare demiurgică pe care o puteam atribui tinereții, dar care s-a păstrat nealterată până în deceniul al nouălea, când am putut să-l mai auzim aici în concerte. Trebuie să subliniem și faptul că era permanent disponibil să cânte lucrarea oricărui coleg, prieten, cunoscut. În plus față de toate aceste înzestrări muzicale extraordinare de ordin artistic și uman, a fost dotat cu o capacitate genială de organizator în domeniul pe care-l numim astăzi managementul carierei proprii.

Un compozitor special, de o originalitate frapantă, proteic, polistilist și postmodern în ultima vreme, un interpret fascinant în zona performanței netradiționale, un artist complex, mereu neliniștit în căutare de teritorii sonore neexplorate, cam în felul acesta ni s-a conturat personalitatea lui Alexandru Hrisanide, **unul din cei mai interesanți, prolifici și originali creatori din avangarda muzicală românească și universală.** Poate că pe el limitările draconice ale libertăților, la care ne-a supus pe toți închisoarea politică tocmai în perioada formării ca personalități artistice, l-au stimulat și l-au îndârjit în lupta pentru a cunoaște și a se exprima neîngrădit, în loc să-l timoreze și să-l blocheze în dezvoltarea fantasticei cariere internaționale ce și-a construit-o. El n-a acceptat să fie un biet om sub vremi, după spusa bătrânului cronicar, ci și-a sfidat paznicii ideologici, cu mijloace inteligente, subtile și blânde, reușind să-și păstreze liber spiritul creator. Și din această perspectivă, Alexandru Hrisanide reprezintă un model și o excepție, omul cu opera lui spectaculoasă rămânând, mai departe, o incitantă enigmă. Prin creația sa, profund semnificativă pentru avangarda muzicală a ultimei jumătăți de secol, pentru înregistrările de referință pe

care le lasă ca documente inestimabile de interpret, el poate spune cu sufletul împăcat, la judecata istoriei: **Non omnis moriar!**

BIBLIOGRAFIE

Anghel, Irinel, *Orientări, direcții, curente ale muzicii românești din a doua jumătate a secolului XX*, Editura Muzicală, București, 1997.

Arhivele Universității Naționale de Muzică din București

Cosma, Octavian Lazăr, *Simfonicele Radiodifuziunii Române*, Ed. Casa Radio, București, 1999.

Cosma, Octavian Lazăr, *Universitatea Națională de Muzică din București la 140 de ani*, vol. 3, 4, Ed. U.N.M.B., 2010, 2014.

Cosma, Viorel, *Muzicieni din România*. Lexicon, vol. 4 (H-J), Editura Muzicală, București, 2001.

Dediu, Dan, *Short Story of Romanian New Music*, www.dandediu.ro

Frank, Paul, *Kurzgeschastes Tonkünstler-Lexikon. A-K*, 2 15

Altmann, W. Auflage, Wilhelmshaven, Heinrichshofen's Verlag.

Honegger, Mark, *Das grosse Lexikon der Musik*, vol. IV, Herder and Massenkeil, Freiburg-Basel-Wien, 1976.

Hrisanide, Alexandru, *Autobiografie, Memoriu de activitate*, ms., București, 1968.

Jora, Mihail, *Studii și documente*, vol. I, Ediție îngrijită, note și comentarii Ilinca Dumitrescu, Ed. Muzicală, București, 1995.

Manea, Ion, *Enciclopedia. Români în știința și cultura Occidentală*, vol. 13, Ed. ARA Publication, 1992.

Moravcsic, Michael, *Artists from Bucharest*, în *Old Oregon*, Oregon, vol. 52, nr. 3. Spring, 1973.

Sandu - Dediu, Valentina, *Muzica românească între 1944-2000*, Ed. Muzicală, București, 2002.

Sava, Iosif, Vartolomei, Luminița, *Mică enciclopedie muzicală*, Ed. Aius, Craiova, 1997.

Șerbescu, Liana, *Ilustrată din Amsterdam-Alexandru Hrisanide*. RRC, Orașul vorbește, 13 iunie 2016.

Șerbescu Liana, *Alexandru Hrisanide*, portret pentru Wikipedia, ms., 2016.

Șorban, Elena Maria, *Muzica nouă*, Ed. Eikon, Cluj-Napoca, 2014.

SUMMARY

Lavinia Coman

Alexandru Hrisanide, a Champion of the Avant-Garde in Music

In the landscape of Romanian music over the past six decades, composer and pianist Alexandru Hrisanide has been a strong personality of vanguard orientation. On the occasion of his eightieth anniversary it is befitting that we should highlight his biographical outline and pinpoint his creative contribution to the Romanian and world artistic legacy. He was born and raised in an intellectual environment, and his obvious musical inclinations were stimulated early on. At the “Ciprian Porumbescu” Music Conservatoire he was an eminent student in the composition department, being Mihail Jora’s favourite disciple. He obtained a second specialisation from the same conservatoire, graduating from the piano department with outstanding results. As early as his student years he distinguished himself as a young prolific composer, oriented towards western contemporary styles. He has written numerous symphonic, chamber, solo-instrumental and vocal works that are characterised by audacity and nonconformism. He participated in international festivals and competitions and perfected his art through scholarships in the U.S.A., France, Germany and Yugoslavia. He was awarded composition prizes and took part in very many contemporary music festivals, both in Romania and abroad. After he worked as a teacher at Music High School no. 1 and at the Bucharest Conservatoire, where he became a university lecturer, in 1972 he left for the United States of America, where he taught as visiting professor for two years, after which he settled in the Netherlands for good. He taught at the Amsterdam and Tilburg conservatoires. He followed an intense performing activity as soloist specialising in the interpretation of avant-garde music. Alexandru Hrisanide is a foremost representative of avant-garde music, both in Romania and internationally.